

Тијана КОПРИВИЦА
ШКРИЊА ЗА НАКИТ
ЈЕЛЕНЕ МАРИЋЕВИЋ БАЛАЋ

Филолошки факултет
Универзитет у Београду

(Јелена Марићевић Балаћ, *Трајом дисерних минђуша српске књижевности – Ренесансности и барокности српске књижевности*. Нови Сад: Научно удружење за развој српских студија, 2018)

Кад се мало осврнемо на историју уметности, пре свега на ренесансне и барокне портрете, па покушамо да их призовемо у свести, запазићемо да се међу њиховим творцима налазе нека од најславнијих имена сликарства: Ван Ајк, Да Винчи, Рафаел, Тицијан, Дирер, Вермер, Каравађо. Ако посебну пажњу затим обратимо на детаље најзначајнијих ликовних портрета ових аутора и притом на уму имамо цивилизацијске и културолошке промене које се у време ренесансе и барока одвијају у Европи, с посебним нагласком на измењено схватање човековог положаја у односу на свет, а првенствено у односу на Бога, лако ћемо освестити важност украса (накита) који се појављују на људском телу.

Аналошки, према томе и у вези с најновијом књигом Јелене Марићевић Балаћ и насловом који она додељује својој монографији *Трајом дисерних минђуша српске књижевности (Ренесансности и барокности српске књижевности)*, можемо рећи да теме које интересују ауторку фигурирају као украси српске књижевности. У покушају да се аналогија додатно употпуни, можемо се позвати и на чувено Вермерово платно *Девојка с дисерном минђушом*, а затим и на значај малог светлуцавог бисера, те његову барокну симболику пренети на осветљавање српске књижевности.

Књига Ј. Марићевић Балаћ, објављена крајем 2018. године у Научном удружењу за развој српских студија у Новом Саду, обједињује 26 ауторкиних текстова који су настајали различитим поводима и били раније објављивани у периоду од 2013. до 2017. године. У том смислу, она представља избор из научног бављења књижевношћу Ј. Марићевић Балаћ, а оно што књигу чини кохерентном упркос разноврсности тема јесте одређујућа синтагма подналова *Ренесансности и барокности српске књижевности*. Десет од 26 поглавља јесу научне студије, док је преосталих 16 текстова уобличено у форму књижев-

них приказа о монографијама других аутора. Оваквом структуром књиге, пажљивом читаоцу је омогућено да прати рад ауторке у два смера – научном и критичарском.

Трагајући за ренесансношћу и барокношћу српске књижевности, Ј. Марићевић Балаћ се не зауставља у оквирима епоха које су насловљене већ осматра, препознаје и бележи импулсе ових епоха и у књижевности времена која ће уследити. Прецизније речено, девет од 10 научних студија у центар пажње смешта књижевност XX века, док је само једно поглавље у целини посвећено теми грађанског песничтва, односно периоду XVIII и XIX века. Заједничко свим студијама/поглављима јесте то што се у њима успоставља традицијска нит с почецима нове српске књижевности. Првих пет студија у својој основи садржи ренесансна, док преосталих пет садржи барокна упоришта, што омогућава да се књижевна хронологија пренесе и на формални план монографије.

Уводна студија *Ренесансни сујет Доситејева Обрадовића у „Једном погледу на личности Доситејева“ Владана Деснице*, за коју је ауторка понела прву награду *Доситејево златно перо* 2018. године, има за циљ да протумачи модерну рецепцију Доситејеве личности. Испитујући могућности и изворе Десничиног сазнања о Доситејевој индивидуи, те затим и утицаје које су на Десничино поимање могле имати књига Лионела Вентурија *Од Ђоиа до Шајала* (коју је Десница превео), као и познавање Ђорђевог рада, ауторка закључује да је „пишући о Доситеју Десница можда несвесно, а можда једним делом и свесно, портретисао српског просветитеља према познатој Ђорђевој слици Олуја“ (12). У потрази за паралелама између Доситејевих поетских слика, које обилују природом, и Десничиним речима осликаног сујета Доситејевог, а затим и Десничиног јунака Ивана Галеба, ауторка проналази решење у једноставном помирењу с постојањем потенцијала прошлих *ирољећа* и могућих личних ренесанси код ових аутора.

Веза између Растка Петровића и Бенвенута Челинија испитана је у поглављу под насловом *Расико Пејровић и Бенвенуто Челини: херменеутички изазов*, и то посредством јунака Петровићевог дела *Људи ѿворе* и аутобиографије италијанског уметника коју протагониста поменутог авангардног романа чита. Заједничка природа два дела (*Људи ѿворе* и *Мој Живој* Бенвенута Челинија) – изговорена, а не написана реч – омогућава упуштање у потрагу за тајним везама које лебде између два временски веома удаљена уметника. У овом поглављу, расветљавањем алегоријске представе Челинијевог златног сланика, ауторка настоји да објасни структуру Петровићевог романа, а потом и да укаже на сва изванредна места у њему која сведоче о снажној инспирисаности ренесансним уметником и његовом поетиком.

Марићевић Балаћ у поглављу *Андрићева тајна заборављене ашиклије „Акшам јелди“ Османа Ђикића* проналази златну копчу између Салка Ђоркана и трубадурског песништва, чиме спаја маргинализованог Андрићевог јунака с фигуром песника који је спознао тајну љубави. Код Андрића, како то ауторка открива, ова тајна је, према поетичком ставу нобеловца, заогрнута ћутањем, односно кодирана у стиховима и тоновима заборављене ашиклије.

Интердисциплинарно истраживање посвећено драми *Сабирни центар* Душана Ковачевића утемељено је промишљено и у намери да се херменеутички испита однос ренесансне филозофије и Ковачевићевог дела. Као филозофску подлогу за разумевање ове драме Ј. Марићевић Балаћ користи учења Николе Кузанског, чији се наслов дела (*Coincidentia oppositorum*) налази на плочи пронађеној на археолошком налазишту, кључном месту за радњу ове драме. У центар пажње истраживања постављају се хармоника и песма *Цвета ирешња у њланини*, које у симболичком смислу представљају спону између света живих и света мртвих, да би се током даљег разматрања свет живих и свет мртвих готово изједначио, те да би јунаци у себи објединили особине античких (грчких и римских) божанстава, чији пандани постају.

Да Јелена Марићевић Балаћ није занемарила линију својих претходних истраживања, сведоче управо два поглавља посвећена сигналистичкој поезији. Граница између ренесансних и барокних упоришта научних студија скупљених у овој књизи лежи управо на месту додире две студије посвећене том неоавангардном правцу и као да има за задатак да покаже да се о сигнализму и делу Мирољуба Тодоровића може говорити с различитих становишта, па макар она подразумевала међусобне противречности. Говорећи о последњој песничкој збирци Мирољуба Тодоровића у тексту „*X+Y= њесма или моје осећање свеија*“ у *куији ренесансе Мирољуба Тодоровића*, ауторка покушава да истражи одакле потиче препознато ренесансно наслеђе. Мит о *Пандориној куији*, како ова збирка и носи наслов, тумачи се кроз перспективу догађаја и личности у најтешњој вези са животом песника (смрт сестре Надежде, објављивање песме под именом Надежда Тодоровић), те се тако ствара простор за изградњу личне поетске митологије Мирољуба Тодоровића, с *Пандорином куијом Надом* у њеном средишту.

Узимајући за предмет истраживања однос барока и сигнализма на пољу емблематике и визуелне поезије, Ј. Марићевић Балаћ настоји да понуди полазишну тачку у испитивању сигналистичке визуелне поезије наспрам других видова савремене визуелне поезије, истовремено предочавајући управо оне посебности које одликују сигналистичку визуелну поезију. Поглавље *У мехуру времена: барокна емблематика и сигнализам* смешта поезију Мирољуба Тодоровића у контекст српске емблематске традиције, пореди сигналистичке визуелне песме

и барокне емблеме, разматрајући карактеристичне мотиве и језичке могућности у остваривању визуелне поезије. Изводећи овај оглед, ауторка закључује да емблематска традиција и сигналистичка визуелна поезија почивају на истој намери, те да сигнализам, усложњавајући смисао поруке обogaћене визуелном компонентом, остварује „полемички дијалог с одређеном идејом, симболом, поетичким константама или повлашћеним темама барокне емблематике“ (69).

У студији *Поезија Јована Дучића у свейлу барокне поетике и естетике* ауторка настоји да прикаже манифестације специфичног евидентног односа овог српског модернистичког песника с барокном традицијом. Полазећи од очигледних смерница, као што су монографија о грофу Сави Владисављевићу Рагузинском и песме које јасно упућују на барок, Ј. Марићевић Балаћ указује на досадашње линије проучавања радом задате теме, те се одлучује да следи онај смер који се односи на испитивање топоса Средоземља у Дучићевој поетици. Свака од анализираних песама (*Морска врба*, *Поред воде*, *Римски сонети*, *Крај мора*) на особен начин представља неке од препознатљиво барокних тема (метаморфоза, пролазност живота и времена, неумитност судбине), које су у оквирима епохе посредоване подједнако присутним мотивима воде, гробља, сирене, ноћи, као и митским сликама. Њиховим сагледавањем у контексту барокне поетике и естетике стиже се до сазнања да се неки од поменутих елемената могу приметити на симболичком и семантичком, а затим и на аутопоетичком плану стваралаштва Јована Дучића.

Опус Милоша Црњанског разматра се у две студије, из две различите перспективе: *Павле Јулинац као симбол српско-руске везе код Црњанској и Павића* и *Флора и фауна у њиријовейкама Милоша Црњанској*. Прва подразумева истраживање историјског и књижевног лика Павла Јулинца, чија биографија, како студија доказује, има удела у конципирању лика Павла Исаковича у *Друјој књижи Сеоба*, али, такође, разматра место фигуре Павла Јулинца у Павићевом роману *Друјо њело*. Ауторка пажљиво анализира историјску позадину којој припада личност Павла Јулинца и настоји да га протумачи у књижевном контексту насталом транспоновањем оних догађаја у којима је Јулинац учествовао. Друга перспектива у вези с опусом Црњанског нуди проматрање флоралних и анималних мотива у његовим приповеткама *Адам и Ева*, *Удице (јројеска)*, *Свети Војводина*, *Вриј блајословених жена*. Покушавајући да посредством елемената флоре и фауне у поменутих приповеткама успостави симболичку везу с претходним књижевним традицијама, ауторка поступно анализира једну по једну приповетку, пазећи при томе да укаже на сва претходна достигнућа истраживања овог типа, а која укључују Црњанског у хоризонт разматрања.

С тим у вези, у логичном следу стоји студија која испитује положај и настанак грађанске лирике у српској књижевности, те оне која се

највише бави мотивима цвећа и птица, карактеристичним за овај тип песничког изражавања с краја XVIII и почетка XIX века. И у овој студији превасходно оријентисана ка мотивима флоре и фауне, ауторка анализира обимну грађу двотомне хрестоматије *Српска праћанска поезија: XVIII и с почетка XIX столећа* (прир. Боривоје Маринковић), побрајајући и наводећи при томе различите флоралне мотиве, као и мотиве из животињског света, пре свега птице, а затим и друге врсте.

Други део монографије, као што је напоменуто, посвећен је књижевним приказима и критици. У 16 поглавља представљено је 17 публикација које су објављене у периоду од 2013. до 2017. године. У складу с насловом своје књиге, Јелена Марићевић Балаћ бира управо она издања која у себи, у мањој или већој мери, баштине традицију ренесансе и барока. Тако се заинтересовани читаоци ове монографије могу обавестити о следећим књигама: *Историја дубровачке књижевности* Злате Бојовић, *Анђичке рефлексије у поезији дубровачке ренесансе* Гордане Покрајац, *Пелин и мед. Српска дидактичка поезија од барока до романтизма* Александре Павловић, *Досијеј и досијејевина* Ђорђа Ј. Јанића, *Изабрана дела* Викентија Ракића под приређивачким оком Саве Дамјанова и Радослава Ераковића, *Књига о Јакову* Радослава Ераковића, *Славни Шајкаш. О Лази Косићу* Миливоја Ненина, *Из дубоке оданости* Стевана В. Поповића, *Vedi Napoli e poi tuori: Napoli и srpskim ritorisima od 1851. do 1951.* Марија Лигуорија, *Из чистија немира: читања* Але Татаренко, *Маје времена: Српска постмодернистичка проза пред изазовима епохе* и *Јелена, жена које има* Силвије Новак Бајцар, *Z imaginarium fantastyki: Liryczno-oniryczny model serbskiej prozy postmodernisycznej* пољске слависткиње Еве Ставчик, *Заточник исте силе. Фантастична проза Зорана Живковића* Љиљане Пешикан-Љуштановић, *Између завичаја и туђине* Светозара Кољевића, *Стилни еснички облици у поезији српског неосимболизма* Сање Париповић Крчмар и *Српско византијско наслеђе у послерајном модернизму* (Васко Поја, Миодраг Павловић, Љубомир Симовић, Иван В. Лалић) Марка М. Радуловића.

Пишући приказе савремених издања, ауторка истовремено препоручује одређене публикације, али и скреће пажњу на њихову рецепцију и значај у ширем јужнословенском контексту. Можда најбољи пример за то јесте приказ *Историје дубровачке књижевности* Злате Бојовић (*Енкаустични поретак љубене поезике – дубровачке књижевности*) и осврт на рецепцију ове монографије у хрватској научној јавности након њеног објављивања, где, након позива да се чује и реч друге стране, реч коју српска наука о књижевности има рећи о природи и постојању књижевности Дубровника, Марићевић Балаћ описује књигу Злате Бојовић као *вредну свећу за српску књижевност* (135).

Осим тога, из приложених књижевних приказа може се закључити да ауторка, сасвим оправдано, на научну нерелевантност било

које врсте гледа строго и не одобрава је ни у једном облику. То је најучљивије у приказу дела Ђорђа Ј. Јанића *Доситијеј и доситијејевшићина*, у коме, упркос добрим полазишним тачкама и идејама, које подједнако истиче, ауторка примећује што материјалне, што техничке пропусте, који умањују вредност Јанићевог истраживања и *дацају сенку* (152–153).

Прикази који отпочињу још један живот, сада у најновијој књизи Ј. Марићевић Балаћ, резултат су ауторкиног помног и концентрисаног читања и анализе. Пажња је усмерена на све елементе који монографију чине оним што јесте – од теме којом се приказивана монографија бави, начина на који је она представљена, формалних одлика, научно-истраживачке апаратуре и методологије, па све до корица књиге, које аутентичне мисли о српској књижевности држе уобрученим.

Све ово важи и за научне студије које су се нашле у књизи *Трајом дисерних минђуша српске књижевности* (*Ренесансности и барокности српске књижевности*) и логично се може потврдити за читаву монографију. Ауторка дела нипошто не страхује од ауторитета својих претходника; штавише, кад год се јави потреба, позива их у помоћ и с њима води плодан и критички дијалог. Управо због тога се може закључити да ова монографија представља важан истраживачки подухват, будући да осим проицљивих запажања и смелих анализа, она заправо открива могућности за разматрање нових парадигми и тумачење неистражених традиција и стога означава помак у српској науци о књижевности.